

Оригинални научни рад
Тешо Ристић¹

РАСПРОСТРАЊЕНОСТ ВАЖНИЈИХ ВРСТА ЛЕКОВИТОГ ДРВЕЋА КАО САСТАВНОГ ДИЈЕЛА ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ БАЊЕ ВРУЋИЦЕ

Извод: У овом раду извршена су истраживања присутности њековитог дрвећа на простору насељеног мјеста Бања Врућица, еколошки услови и њековита својства. Посебна пажња је поклоњена њековитим својствима појединих врста шумског дрвећа. Анализирано је девет најзаступљенијих родова њековитог дрвећа на простору Бање Врућице: бијела врба (*Salix alba*), брежа (*Betula pendula*), брекиња (*Sorbus torminalis*), дивља јабука (*Malus silvestris*), дивља крушка (*Pyrus communis*), дивља трешња (*Cerasus avium*), јаребика (*Sorbus aucuparia*), липа (*Tilia species diversa* и орах (*Juglans regia L.*)

Такође је извршена инвентаризација појединих родова њековитог дрвећа, препоручени начини коришћење њековитог дрвећа код лијечења различитих болести.

Кључне ријечи: њековито дрво, заступљеност, екологија, плод, лист.

PREVALENCE OF SOME MEDICAL SPECIES OF TREES AS THE INTEGRAL PART OF THE TOURIST OFFER OF BANJA VRUCICA

Abstract: This work presents explorations of prevalence of medical trees in the area of the settlement of Banja Vrucica, ecological conditions and medicinal characteristics. Special attention is dedicated to medicinal characteristics of certain species of forest trees. Nine of the most prevalent species of medicinal trees from the area of Banja Vrucica have been analyzed: The Golden Willow (*Salix alba*), The Silver Birch (*Betula pendula*), The Wild Service Tree (*Sorbus torminalis*), The Wild Apple (*Malus silvestris*), The common Pear (*Pyrus*

¹Тешо Ристић, Универзитет за пословне студије, Бања Лука

communis) The Wild Cherry (*cerasus avium*), The Rowan ((*Sorbus aucuparia*), The Lime Tree (*Tilia species diversa*), The Walnut (*Juglans regia L.*)

Also an inventory of certain species of medicinal trees has been made With recommended means usage of medicinal trees in treatment of various diseases.

Key Words: medicinal tree, prevalence, ecology, fruit, leaf.

Уводна разматрања

Задњих деценија на нашим просторима присутно је све чешће коришћење биљака у лијечењу, или предупређењу, различитих здравствених проблема становништва. Тиме се у много случајева оправдано избегавају разни синтетички лијекови који остављају многе нежељене последице по здравље корисника. И у самој фармацеутској индустрији користе се код производње лијекова екстракти различитих биљака из природе. Томе се може придодати и беспарица тако да осиромашени народ прибјегава традиционалним лијековима, односно народној медицини.

У свему томе има и претјеривања, тако да се различитим биљкама често приписују и надприродна својства. На сцени је право помодарство које поприма све више облике надриљекарства. Појављују се многи сакупљачи биљака из природе за које се вјерује да лијече различите болести. Неки те биљке суше или продају у сировом стању. Други од њих праве разне мелеме или лијекове и нашироко се рекламирају као народни исцјелитељи. Као резултат праве грознице за одређеним љековитим или мирисним биљкама је њихово нестајање или смањивање бројности на одређеним подручјима.

Како је Бања Врућица и туристичко мјесто у које долазе посјетиоци различитих старосних и социјалних категорија који и сами одлазе у шетњу околином гдје намјерно или случајно сакупљају различите биљке које оправдано, или добивши информације о њиховој љековитости из средине из које долазе, сматрају корисним за здравље.

У овом раду покушаће се дати преглед, као и резултати сопственог истраживања бројности, а нарочито распрострањење и еколошки услови различитих љековитих врста дрвећа и жбуња у ближој околини насељеног мјеста и љечилишта Бања Врућица. Такође ће у кратким цртама бити представљена, научно провјерена љековита својства, најчешће заступљеног љековитог дрвећа овог краја.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, РЕЉЕФ И КЛИМА

Насељено мјесто Бања Врућица је смјештено у перипанонском, односно сјеверном дијелу Републике Српске. Већим дијелом се простире у југоисточном дијелу Теслићке котлине, која представља долиноско проширење ријеке Велике Усоре. Само насеље се налази на $44^{\circ} 36'$ сгш. и $17^{\circ} 52'$ игд. Бања Врућица је удаљена од Теслића 2 km, Добоја 30 и Бања Луке 90 km.

Надморска висина простора се креће од 210 (ушће Храст потока у Велику Усору) до 684 m (Змајевац). Рељеф омогућава коришћење земљишта у пољопривредне сврхе (око 30 % укупне површине) до 470 m (Мартиново брдо) у јужним, затим до 350 m (Самарцића брдо) у средњим и 300 m (Гај) надморске висине у сјеверним дијеловима. Око 70% земљишта покрива шумска вегетација.

Граница на југу иде од узвишења Змајевац (684 m нв.), затим се наставља долином Змајевачког потока и Бежљанске ријеке до њеног ушћа у Велику Усору (235 m нв.). Одавде се граница простире западним дијелом насеља, односно низводно коритом Велике Усоре све до ушћа Храст потока (210 m нв.) у ову ријеку. У сјеверном дијелу граница се наставља узводно од ушћа Храст потока до Дебелог брда (477 m). Источни дио границе највећим дијелом представља развође између ријека Велике Усоре и Тешањке. Ово је истовремено и највиши дио овог простора. Од Дебелог Брда граница се наставља преко Прошћа (456 m), Кицеља (436 m), Јеловца (460 m), Омеровог гувна (530 m), Хусара (577 m), Омајића њива (550 m) и завршава на Змајевцу.

Најзаступљеније и истовремено најстарије **стијене** у предјелу Бање Врућице су серпентини. Они су у средњем и горњем дијелу слива Храст потока пробојени габром. На граничном простору између Бање и Маглаја заступљене су изоловане мање партије мелафира и габра. Западније од највиших, граничних дијелова Бање Врућице на простору од Мартиновог брада према сјеверу пружа се једна изолована крпа горњекредних кречњака. На **крајњем сјеверу** на ове стијене се наслањају издвојене крпе еоценског кречњака. На овај релативно узан појас кречњака, у западном дијелу наслањају се моћне насlage које су оставила олигоценска слатководна језера.

Рељеф је дисециран бројним воденим токовима, притокама Велике Усоре. Осим Велике Усоре најзначајнији водени токови су: Храст поток, Јелића ријека, Грабовац, Бркића поток и Бежљанска ријека.

На простору Бање Врућице је заступљена измијењена умјерено-континентална клима. То је простор прелазних климатских обиљежја од степско-континенталне ка умјерено-континенталној клими. Средња

годишња температура ваздуха има вриједност 9,8 °C. Највише падавина се излучи током јула (117 mm) и љети (329 mm). Узимајући Кепенову подјелу климата може се закључити да је овдје заступљена клима С разреда. С обзиром на вриједност Ланговог кишног фактора (изнад 100) и Де Мартеновог индекса суше (сваки мјесец изнад 20) произилази да је на овом простору заступљена хумидна клима која омогућава развој шумске вегетације. Према Ланговој биоклиматској класификацији овдје је заступљена клима високих шума, односно шуме се у овом подручју налазе у климатско-физиолошком оптимуму.

ПЕДОЛОШКИ САСТАВ

У зависности од педолошког састава, климе, биљног покривача, конфигурације терена и дјелатности становништва формирали су се различити типови земљишта на простору Бање Врућице. Од једанаест типова тла који су овдје заступљени издвајамо:

1. Смеђа плитка и средње дубока тла на серпентинима
2. Смеђа деградирана тла
3. Алувијална бескарбонатна тла

Од свих врста тала смеђа плитка и средње дубока тла на серпентинима (1) заузимају највеће површине. Распрострањена су у највишим дијеловима Бање Врућице и најчешће су обрасла храстом китњаком и црним бором.

Смеђа деградирана тла (2) заступљена су с обадвије стране Велике Усоре и на нешто издигнутијим положајима у односу на рецентна бескарбонатна тла. Ова дубока и доста хумозна тла представљају најквалитетније пољопривредне површине на овом простору. Кисела до слабо кисела реакција, заступљена на површинским хоризонтима са дубином се смањује.

Алувијална бескарбонатна тла (3) се пружају уз Велику Усору. Она су сиромашна базама, слабије су плодности, те су углавном обрасла ливадском вегетацијом. Мање су прикладна за гајење већег броја усјева.

ЉЕКОВИТО ДРВЕЋЕ

Дрвеће са љековитим својствима може се срести и у брдском и долинском дијелу Бање Врућице. Њихова станишта се крећу од плодних и влажних алувијалних земљишта поред Велике Усоре и њених притока до силикатних, рјеђе карбонатних земљишта у брдовитом дијелу. Код становништва овог краја, у лијечењу одређених болести, неоправдано мање се користе различити дијелови дрвећа за разлику од ливадских биљака. Кора и лишће најчешће се кувају у води и та течност се користи

као чај. Међутим, сок од неких дрвенастих врста уз мању дораду се такође користи као љековито средство.

Од дрвећа које расте на овом простору за лијечење се нарочито могу користити сљедеће врсте: *бијела врба*, *бреза*, *дивља трешња*, *дивља јабука*, *дивља крушка*, *брекиња* и друге.

Бијела врба (Salix alba)

Бијела врба, као типично листопадно дрво хигрофилних шума, највише је заступљена поред ријеке Велике Усоре, Змајевачког, Бркића и Храст потока. Ово дрво широке и свијетле крошње, са смеђесивом и избразданом кором нарасте најчешће до 25 m, а мањи број примјерака и до 30 m висине. Бијела врба, која иначе расте на алувијалним земљиштима са доста влаге у долинама поменутих ријечних токова, среће се рјеђе у чистим састојинама у шумарцима а чешће са осталим врбама, јохама и тополама. Средње годишње температуре на просторима гдје је овдје заступљена бијела врба крећу се од 8 до 10 степени С, а релативна влажност ваздуха преко 90 %.

У народној медицини користи се кора са грана, старости 2 до 3 године, против високе температуре, назеба и реуматизма. За лијечење чирева и кожных болести користе се лисни пупољци који се беру у рано прољеће. Туцаков (1984), такође даје упутства за коришћење врбове коре за изазивање знојења, као и код прехлада и високе температуре тијела.

Бреза (Betula pendula)

Бреза је заступљена у брдском појасу у свијетлим шумама и шикарама. Расте и у, задњих деценија људском руком, проријеђеним шумама, на ободу шума или на мање вриједним, хумусом сиромашнијим земљиштима. Такође је заступљена и у парковима Бање Врућице и града Теслића због свог декоративног изгледа. Среће се најчешће са јасиком трепетљиком. Ријетко образује шумице (брезици), и то на киселим земљиштима (подножје Змајевца и Хусара).

Задњих деценија бројност брезе је порасла захваљујући њеном ширењу по напуштеним пашњацима и ријетким ораницама, насталих као резултат исељавања становништва из периферних, теже приступачних дијелова Бање Врућице. Њено ширење је успјешно и непланском сјечом у току и након посљедњег рата у БиХ. Готово искрчене површине, некада покривене шумом, постале су подложне испирању земљишта и његовом претварању у кисело и подзоласто земљиште. Пошто бреза не спада у изборљиве врсте, она поред папрати и неког грмља постаје један од првих становника минералима осиромашеног земљишта. Ова појава је карактеристична за источне дијелове атара Бање Врућице.

У лијечењу се користи лист, пупољци и кора (*Cortex Betulae*). Лист је богат витамином Ц и Е, каротином и минералним материјама. Он је један од најбољих антисептика урогениталних путева (Туцаков 1984.). Сок од брезе је одлично средство за отклањање пијеска и камена у бубрежној бешици (Гостушки 1969.). Дијелове брезе се скупљају од априла до јуна.

Брекиња (*Sorbus torminalis*)

Ово дрво поред љековитости може имати и економски значај јер се од плодова справљају пекмези, кувају компоти, а може се користити и за спремање ракије. Јавља се појединачно или у групама у брдском дијелу Бање Врућице на силикатним, дубљим и минералима богатим земљиштима. Заступљена је у храстовим шумама (Шиљато брдо, Церова коса), те мјешовитим шумама китњака, граба и букве (од Дебелог брда до Змајевца).

Становништво кору брекиње користи за прочишћавање крви, код упале вена. Сматра се да је чај од коре брекиње добар за спречавање и лијечење неких појава рака.

Дивља јабука (*Malus silvestris* Mill.)

На дивљу јабуку, као типичну шумску воћку из фамилије *Rosaceae*, наилазимо у шибљацима и проријеђеним храстовим шумама, као и на напуштеном и дуже времена необрађеном земљишту брдског и долинског рељефа околине Бање Врућице, живицама и међама. У шумама, смјештеним у побрђу овог насеља, среће се мањи број дивљих јабука него крушка. Разлог томе је што јабука тражи хумусом богатије земљиште и већу влажност али и дјеломично у томе што домаће становништво у задњој деценији, знатно више него раније, користи дивљу јабуку као подлогу за подизање насада, углавном аутохтоних врста јабука. Тиме се повећава бујност крошње, родност и отпорност клона на болести.

Ова воћка се користи као храна и лијек. Становништво од плодова дивље јабуке производи воћни сок, односно јабуково сирће. Сирће разријеђено са водом се користи за отклањање високе температуре и код коришћења различитих дијета за мршављење. Дивља јабука садржи бројне корисне састојке који повољно дјелују против хроничног затвора и пролива, али утичу и на смањење резидуалног азота. Воћни чај, веома пријатног укуса се прави од сушених дивљих јабука.

Дивља крушка (*Pyrus communis* L.)

Дивља крушка, која као и јабука припада породици *Rosaceae*, на овим просторима изузетно, израсте и до 25 m висине. Најчешће се налази на силикатним земљиштима и топлијим странама узвишења у разријеђеним и

девастираним шумама Шиљатог брда, Церове косе али и у боровим шумама на узвишењу Клупе и на вишим дијеловима Церове косе и дебелог Брда. Такође се може наћи и на напуштеним, некада обрађиваним посједима.

Домаће становништво сијече и суши плодове и од њих прави компот и чај. Листове суши у хладу и од њих прави чај који раствара пијесак и камен у мокраћној и бубрежној бешици и отклања упалу мокраћних канала.

Дивља крушка у побрђу Бање Врућице је знатно бројнија од дивље јабуке. Осим биолошких карактеристика њеној бројности у одређеној мјери доприноси њено мање коришћење као подлоге при калемљењу различитих врста питомих крушака од стране домаћег становништва.

Дивља трешња (Cerasus avium Moench.)

Стабло дивље трешње (*фамилија Amigdalaceae*) на простору Бање Врућице обично нарасте до висине од 20 m, али понеки примјерак успије да израсте и нешто више од ове висине. Заједно са крушком спада у најраспрострањеније дивље воћке овог дијела општине Теслић. Расте у хрстовим, грабовим и буковим шумама али и на рубовима шума и међама. Највише јој одговара богато земљиште умјерене влажности, али се сусреће и на сунчаним падинама и сувљем земљишту.

Током јула и августа сакупљају јој се петелјке у којима има танина и сатојака који имају диуретично дејство. Слично својство у народној медицини се приписује и ракији справљеној од дивљих трешања. Чај од петелјки се користи за избацивање камена из мокраћне бешике и бубрега и код упале јетре и бубрега.

Јаребика (Sorbus aucuparia L.)

Јаребика као и крушка потиче из породице *Rosaceae* и такође је бројна на овим просторима. Највише јој одговарају свјежа и богатија земљишта. Расте појединачно и заступљена је, како у листопадним, тако и у четинарским шумама. Стабло јој израсте и до 15 m висине. Плодови (10-15 mm величине) имају нагорак, опор и кисео укус и сакупљају се након појаве првих јесењег мразева.

Из плода се циједи сок који се затим мијеша са медом и користи се за јаче излучивање мокраће, против затвора и као освјежавајуће средство.

Опор укус јаребике се смањује, плодови постају слађи и укуснији када су презрели, након мрза или печења. Од плодова се такође могу правити витамински концентрати, мармелада, компот и сокови.

Луне (Tilia species diversa)

У мјешовитим шумама храста и граба, буковим шумама и парковима Бање врућице наилазимо на бројна стабла ситнолисне (*Tilia cordata* Miller) и крупнолисне (*Tilia platyphyllos* Scop.) липе. Стабла липе, пречника и до 2 m се могу наћи и по међама и мањим шумарцима у сјеверном дијелу побрђа Бање Врућице. Крупнолисна (црна липа, рана липа) липа цвјета почетком јуна, а ситнолисна (бијела, касна) липа петнаестак дана касније.

Од липовог цвијета прави се чај против прехлада. Цвијет се, такође користи као ефикасно средство против, несанице, нервозе, артериосклерозе, али и смањује код гојазних људи повишен крвни притисак (Гостушки 1984.) Липов цвијет је и седатив, диуретикспазмолитик и стомахик (Wichtl 1984.). Прекомјерним коришћем липе може се угрозити здравствено стање срца код особа које је користе.

Орах (Juglans regia L.)

Орах је распрострањен, углавном на плоднијем земљишту у свим дијеловима Бање Врућице, како у склопу листопадних шума, тако и на приватним посједима. Задњих деценија на приватним имањима бројност стабала ораха се смањује, те се ово дрво из породице Juglandaceae углавном расте на међама. Највећа концетрација ораха је у буковој шуми узвишења Мали горопек које се диже непосредно изнад засеока Јелићи.

Лист ораха се користи код катара желуца и цријева и за облоге против упале очију, загађених рана и екцема (Туцаков 1984). Млади орашчићи када се ставе у мед служе као лијек за малокрвну и слабуњаву дјечу.

ЗАКЉУЧАК

Брдовити дио Бање Врућице Заузима двије трећине површине насеља. Релеф, клима, педолошки покривач и људска дјелатност утицали су на распрострањеност шумске вегетације на овом простору. Љековито дрвеће унутар шумског склопа и на напуштеним пољопривредним површинама домаће становништво и посјетиоци љечилишта су веома мало до сада користили.

Сакупљени листови, дијелови грана, цвјетови и плодови појединих љековитих врста могу се искористити за справљање различитих средстава за лијечење, како у званичној, тако и у народној медицини. Истовремено, то је и начин како домицилно становништво може доћи до додатних средстава. Присуство, релативно великог броја љековитог дрвећа у овом незагађеном простору може се искористити и као значајан елемент туристичке понуде Бање Врућице и општине Теслић у цјелини. Ради

популаризације коришћења овог природног ресурса неопходно је организовати сваке године вишедневну туристичку манифестацију посвећену љековитом биљу.

CONCLUSION

The hilly part of Banja Vrucica occupies two thirds of the surface of the settlement. Relief, climate, pedological cover and human activity have influenced the prevalence of forest vegetation in this area. Medicinal trees within the forest structure and on abandoned agricultural surfaces has until recently been very rarely used.

Collected leaves, parts of branches, flowers and fruits of certain medicinal species of trees can be used for preparation of various medicinal recipes. Moreover, they can be used as an additional source of income of various categories of the population of Banja Vrucica. The presence of a large number of medicinal trees in this unpolluted area can also be used as a significant element of the tourist offer not only of Banja Vrucica, but also of the Teslic municipality as a whole. In order to popularize the usage of this natural resource it is necessary to organize a several days long manifestation each year dedicated to medicinal plants.

ЛИТЕРАТУРА

1. Миљковић Н. (1996): Основи педологије. Природно-математички факултет, Институт за географију, Нови Сад.
2. Павловић С., Живановић П. (1982): Систематика љековитих биљака. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
3. Туцаков Ј. (1984): Лечење љековитим биљем. Рад, Београд.
4. Љубојевић С., Брујић Ј., Травар Ј. (2002): Природни потенцијали љековитог и јестивог биља у Шумскопривредном подручју "Теслићком". Бања Лука.
5. Ристић Т. (1997): Географске основе развоја туризма на територији општине Теслић – магистарски рад. Београд.
6. Шилић Ч. (1990): Атлас дрвећа и грмља. ИП Свјетлост, Сарајево – Београд.
7. Унковић. С. (1995): Економика туризма. Савремена администрација, Београд.